

Мясоєдова С. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 3

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

**ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ МІЖ КОМПОНЕНТНИМ
СКЛАДОМ НЕПРЯМОГО ВИСЛОВЛЕННЯ
І РІЗНОВИДОМ ЙОГО СПОНУКАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ**

Значення спонукального висловлення, а відтак, і компонентний склад спонукання, формуються завдяки складній взаємодії позамовних чинників. Це, передусім, намір, інтенція мовця, тобто те, чого він хоче досягти своїм висловленням від співрозмовника, якої поведінки він очікує від слухача.

Велике значення має характер стосунків співрозмовників, такі їхні ознаки, як рівність/нерівність за соціальною роллю, віком і т. ін., тобто ознаки, що зумовлюють домінуючу позицію одного з комунікантів і залежність від нього іншого. Релевантним є також те, хто з учасників ситуації - мовець чи слухач - зацікавлений у виконанні дії.

Існують різні за характером ситуації спілкування, риси яких можуть суттєво впливати на значення спонукального висловлення й надавати йому певного звучання. Тому вивчення механізмів формування того чи іншого різновиду спонукального значення передбачає врахування цих позамовних чинників.

Під час семантичного аналізу спонукальних висловлень були виділені основні компоненти, які, комбінуючись, визначають характер їхньої семантики. Обов'язковими і безальтернативними для цих висловлень є такі два модальних значення, як ірреальність і волюнтативність.

Ірреальність характеризує певний стан речей як такий, що існує не в дійсності, а тільки в мисленні. Волюнтативність розглядається як вказівка на волю людини, спрямовану на виконання дії.

Ірреальності спонукального висловлення відповідає формування в його змісті окремих суб'єктивно-модальних значень, передусім значення можливості/неможливості, бажаності/небажаності, необхідності або відсутності такої необхідності. У висловленні виражається один із двох альтернативних варіантів кожного з цих значень, закріплений у відповідних групах лексем української мови.

Бажаність виявляє себе в спонукальних висловленнях як потреба, відповідність бажанням, інтересам мовця або слухача. Можливість - як умова чи засіб, необхідні для здійснення чогось. Необхідність - як вимушеність спонукуваної дії, потреба в ній, її обов'язковість.

З окремими з цих різновидів спонукального-модального значення пов'язане вираження певних відтінків спонукального значення: прохання, поради, вимоги тощо. При цьому кожне з цих значень взаємодіє з оцінним: спираючись на оцінку певної дії або стану речей, мовець може переконати в її необхідності, довести її можливість і бажаність. Оцінні семи виявляють свою значущість при вираженні таких різновидів спонукування, як, наприклад, прохання, порада, інструкція.

Важливим для формування різновидів спонукального значення є також такий семантичний компонент, як вказівка на категоричність/некатегоричність спонукування. Категоричним визнається те, що не припускає заперечень й інших тлумачень, крім тих, що належать мовцеві.

Для окремих різновидів спонукування важить також наявність у його компонентному складі семи авторизації: посилання на авторитетне джерело інформації, у тому числі оцінок, що надає переконливості порадам, застереженням (превентивним судженням), заборонам (прохібітивам).

Функціонуванню спонукування як модальності здійснення сприяє вираження непевненості, навіть сумніву в можливості реалізації дії. У зв'язку з цим у компонентному складі спонукування можлива сема персуазивності. Вона вносить у

значення висловлення сумнівність відображуваного в ньому стану речей, невизначеності щодо його реалізації, уявлення про нього як лише можливий.

Разом із тим семантична структура спонукального висловлення значно складніша, ніж сукупність згаданих компонентів. Річ у тім, що, висловлюючи спонукання, мовець виражає саме свою волю щодо виконання дії слухачем, а інтереси мовця й слухача далеко не завжди збігаються. Тому для реалізації своїх планів мовець повинен довести доцільність, необхідність або бажаність виконання дії, нагадати про сприятливі/несприятливі наслідки її виконання/невиконання тат. ін., тобто мотивувати своє спонукання.

Спосіб, у який здійснюється мотивація, й визначає те, якого вигляду набуває спонукання: від коректного, обережного, у вигляді поради, рекомендації, до досить категоричного, навіть рішучого, яким є наказ, примус, шантаж. Отже, характер мотивації пов'язаний з ознаками мовленнєвої ситуації, за якої здійснюється спонукання: із тим, у чиїх інтересах реалізувати спонукувану дію - мовця чи слухача, із характером їх стосунків, офіційністю або неофіційністю спілкування. Окреслені параметри мовленнєвої ситуації визначають те, у який спосіб мовець здійснює мотивацію того, чого він вимагає від слухача відповідно до свого комунікативного наміру: висловити прохання, пораду, вимагати чогось, наказувати. Так, мовець може підсилити інформативну частину свого висловлення додатковою інформацією, значущою для формування мотиву, прокоментувати її.

У мовознавчих працях відзначалося, що оцінка не являє собою власне опису явищ дійсності, а вона виконує інші комунікативні функції. Так, осмислюючи сутність оцінних висловлень, прихильники теорії мовленнєвих актів (Дж. Сьорль, З. Вендлер, Дж. Остін) наполягали на тому, що основна розбіжність між дескриптивним й оцінним значенням пояснюється різницею іллокутивних сил різних висловлень: «Мета оцінних висловлень не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції й відношення, хвалити й лаяти, лестити й ображати, рекомендувати або радити, наказувати або керувати» [5, 187].

Р. Хеар пояснював різницю між дескриптивним й оцінним значенням метою мовленнєвого акту й водночас пов'язував оцінку з прескрипцією, яку позначив терміном «*commendation*». Учений вважав, що оцінні слова виконують у мові особливу функцію - функцію приписання, розпорядження тощо [1, 187].

Зв'язок оцінки з прескрипцією, який Р. Хеар вважав основою оцінного значення, згадується й у працях представників логічного напрямку. Так, Р. Карнап розглядав судження про цінності як прихований імператив [3, 24], а А. Айер писав, що оцінні слова часто надають висловленню функцію наказу [2, 108].

Наявність мотиваційного компонента властива як прямим, так і непрямим спонукальним висловленням. Лише специфічна група прямих спонукань не супроводжується додатковою інформацією, необхідною для успіху мовленнєвого акту. Такі висловлення функціонують у мовленнєвих ситуаціях,

які не потребують мотивації дії для слухача: мотив до дії в нього вже існує, як, наприклад, мотив виконати наказ у військових. Що ж до інших прямих спонувань, то вони містять мотиваційний семантичний компонент або супроводжуються допоміжними висловленнями детермінуючого характеру. Так, у висловленні *Любіть книгу - джерело знань* імперативний компонент доповнений оцінним судженням: книга - джерело знань. У непрямих висловленнях спонування виражене імпліцитно - воно виводиться зі змісту висловлення завдяки особливостям його лексико-семантичної організації, а також взаємодії з оточуючим контекстом. Важлива роль у формуванні імпліцитного спонування належить оцінному компоненту, який виражається в структурі висловлення або поза нею. Як писав Р. Хер, особливістю всіх ключових слів етики є їхнє призначення для того, щоб керувати вибором і дією слухача. Якщо людина погоджується з оцінно-етичним судженням, то логіка поведінки вимагає, щоб вона приймала й виведений із цього судження імператив [1, 187].

Отже, зв'язок зі спонукуваною дією постає основною відмінною рисою оцінного значення. Оцінка існуючого стану речей являє собою мотив діяти саме так, а не інакше. На основі оцінних значень формуються різні типи спонукальних висловлень, мета яких - вплинути на волю людини через його емоції, викликати почуття, що керують її поведінкою, примусити відчувати провину, страх, сором, радість, невпевненість, здивувати або дати надію.

Ноуел-Сміс, описуючи умови вживання прикметників *добрий, гарний*, помітив, що позитивна оцінка, схвалення імплікує такий вид спонування, як рекомендація. Якщо кажуть *Це гарне вино* або *Це хороший фільм*, то такі висловлення містять не тільки прогноз відносно того, що адресату вино або фільм сподобаються. Слухач зрозуміє: це порада і, якщо він прислухається до неї, то цей його вибір окупиться задоволенням [4, 143].

Позитивна оцінка певного стану речей може пов'язуватися з його репрезентацією як зразкового: на його тлі реальна ситуація сприймається як така, що не відповідає зразку, що й спонукає слухача змінити її, діяти у відповідний спосіб.

Аналіз непрямих спонукальних висловлень довів важливу роль оцінного компонента у формуванні окремих різновидів спонування: прохання, поради, вимоги. З'ясувалося, що функціонування спонукальних висловлень в одному її наданих різновидів залежить від ознак мовленнєвої ситуації, яка їх породжує: складу учасників та їхніх характеристик, від стосунків між ними, їхнього ставлення до спонукуваної дії. Ці чинники впливають на компонентний склад спонукального значення, визначаючи специфічні риси кожного з його виявів.

Через те, що спонукальне висловлення знаходиться під впливом багатьох позамовних чинників, воно може поєднувати в своїй структурі кілька семантичних компонентів, лише окремі з яких є обов'язковими для будь-якого спонування. Інші ж утворюють певні комбінації, формуючи той чи інший характер спонування. Як відзначалося раніше, характерною особливістю всіх

спонукальних висловлень є наявність у їхній семантичній структурі обов'язкових компонентів «ірреальність» (що відповідає уявленню про спонукальну модальність як модальність нереальну) і «волюнтативність» (оскільки спонукання - це завжди виявлення чистієї волі). Завдяки ж додатковим семантичним компонентам, які або підсилюють основне значення, або надають йому певного відтінку, висловлення й набуває у конкретній імперативній ситуації тих чи інших відтінків спонукального значення, функціонуючих як порада, пропозиція, наказ, вимога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хэар Р.М. Дескрипция и оценка// Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16. - М.: Прогресс, 1985.
2. Ayer A.J. **Philosophical essays**. - L., 1963. - 456 p.
3. Carnap R. Philosophy and **logical syntax**. - L., 1935. - 190 p.
4. Nowell-Smith P.H. Ethics. - Oxford, 1957. - **359 p.**
5. Searle J.R. **Speech acts: An essay in the philosophy of language**. - Cambridge, 1976.-482 p.